

Atsiliepinimas apie doc. dr. Vaido Šeferio habilitacinę disertaciją
Kristijono Donelaičio Metų rišlumas

Kristijono Donelaičio (*1714 I 1–†1780 II 18) epinė poema *Metai* tebėra reikšmingiausias lietuvių literatūros kūrinys, esmingai praturtinęs tiek nacionalinę, tiek ir pasaulinę literatūrą. Dėl šios priežasties nuo pat pirmosios *Metų* publikacijos (1818), parengtos Karaliaučiaus universiteto profesoriaus Martyno Liudviko Rėzos (*1776–†1840), jis dažniau ir daugiau už kitus traukė ir tebetraukia tiek skaitytojų bei vertėjų, tiek ir literatūrologų dėmesį ir Lietuvoje, ir visame pasaulyje.

XIX a. pasirodė trys reikšmingos mokslinės publikacijos: Rėzos, Augusto Schleicherio (*1821–†1868) ir Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmanno (*1811–†1881) parengtos Donelaičio kūrinių laidos, palydėtos straipsnių ir komentarų. Be šių mokslininkų, svarbių darbų yra paskelbę Ludwigas Passargė (*1825–†1912), Aleksandras Aleksandrovas (*1861–†1918) ir Franzas Oskaras Tetzneris (*1863–†1919). Iš visų paminėtųjų mūsų temai svarbiausi yra dviejų autorių: Rėzos ir Nesselmanno, darbai. Juose iškeltos visos problemos, kurias habilitaciniame darbe aptaria Vaidas Šeferis, ir pateikti jų sprendimai, kuriais vėliau rėmėsi kiti Donelaičio tyrėjai. Prie Rėzos nuopelnų dera priskirti vientiso pavidalo suteikimą *Metams* (keturių dalių poema), aukštą jų turinio ir poetikos įvertinimą bei vertimą į vokiečių kalbą. Sukritikavęs Rėzos leidimą, Nesselmannas pateikė savą argumentuotą požiūrį į *Metus*: kūrinys nesudarąs tokios visumos, kokią jame įžvelgiąs Rėza, tai – keturios atskiros idilės. Ir vienas, ir kitas požiūris vėliau turėjo savo šalininkų.

XX a. donelaitistikos teminis laukas išaugo, nes mokslininkų darbai apėmė dar daugiau įvairių jos sričių. Verta paminėti šiuos autorius. Klasikinės filologijos specialistas Marcelinas Ročka (*1912–†1983) 1949 m. iš Donelaičio eilėdaros apgynė disertaciją, kurioje įrodė *Metų* autorių sekus Vergilijumi ir sukūrus savitą kirčiuotų ir nekirčiuotų pėdų kaita pagrįstą metriką – toninį hegzametą. Kitas literatūrologas Leonas Gineitis (*1920–†2004) donelaitistikai paskyrė visą savo gyvenimą. Kiek vėliau nei Ročka apgynęs disertaciją, ją paskelbė atskira knyga (*Kristijono Donelaičio „Metai“*, 1954). 1964 m. pasirodė svarbiausias jo darbas – monografija *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha* (2-oji laida 1990). Joje poeto gyvenimas ir kūryba aptarta, pasitelkus lietuvių ir vokiečių literatūros bei kultūros kontekstus ir įvertinus europines literatūros tendencijas.

Kalbininkas Jonas Kabelka (*1914–†1986) parengė ir jubiliejiniais 1964 metais publikavo *Kristijono Donelaičio raštų leksiką*. Tai – žodynas, kuriame pateikti visi žodžiai, esantys Donelaičio raštuose. Jie sukirčiuoti, kaip kirčiavo *Metų* autorius, taip pat nurodytos jų reikšmės ir vartojimo dažnumas. Šis darbas labai palengvino tolesnį Donelaičio unikalios hegzometro tyrimą.

Atskirai minėtini Jurgio Lebedžio (*1913–†1970) donelaitistikos darbai. Vertės iki šiol neprarado specialus paskaitų kursas, kurį profesorius Lebedys skaitė Vilniaus universitete (išspausdintas 1977 vadovėlyje *Senoji lietuvių literatūra*). Čia visokeriopaipai įvertinta visa Donelaičio kūryba, o *Metai* išnagrinėti visais svarbesniais aspektais: genezės, tematikos, veikėjų, socialinių bei tautinių santykių, darbo, buities ir gamtos vaizdavimo. Pagrindiniu poemos stiliumi bruožu laikomas liaudiškumas, pagrįstas gausia ir įvairia liaudies

šnekamąją kalbą. Mokslininkas atkreipė dėmesį į Metų rišlumą ir jį apibūdino kaip tam tikrą ideologinę jungtį, kurią sudaranti socialinė problema – ponų ir būrų santykiai. Kaip anksčiau Gineitis, Lebedys poetą priskyrė prie šviečiamojo realizmo atstovų, o *Metus* apibūdino „didaktinės realistinės poemos“ terminu.

1977 m. buvo publikuoti Donelaičio *Raštai*, parengti Lietuvių kalbos ir literatūros instituto ir Vilniaus universiteto lituanistų. Tai – kol kas reikšmingiausia visuminė rašytojo kūrybos publikacija, apėmusi visus grožinius kūrinius, laiškus ir jo iš vokiečių kalbos išverstą brošiūrą apie ganyklų separacijos naudą. Šiuos tekstus lydėjo išsamūs dalykiniai bei tekstologiniai komentarai, žodynėlis, taip pat vertinga archyvinė medžiaga.

Literatūros istorikas Vincas Kuzmickas (*1936–†1982) išleido stambią biografinę apybraižą *Kristijonas Donelaitis* (1983). Joje rašytojo gyvenimas ir kūryba aptarti, mėginant atskleisti kūrėjo psichologiją, stengiantis įvertinti jo aplinką ir nustatyti jos poveikį asmeniui. Apybraižoje pateikta nemažai naujų interpretacijų, taip pat pakoreguotas kūrinių parašymo laikas. Lebedžio, Gineičio ir Kuzmicko kolega Albinas Jovaišas (*1931–†2006) parengė apibendrinamo turinio monografiją *Kristijonas Donelaitis* (1992). Ji skirta jaunajai skaitytojų kartai, todėl lengvai, išsamiai, argumentuotai ir įtaigiai pristato tiek poeto gyvenimą, tiek kūrybą bei jos recepciją, tyrimus ir sklaidą XIX–XX a. Savo *Metų* tyrimus jis apibendrino Donelaičiui skirtame skyriuje, išspausdintame akademinėje *Lietuvių literatūros istorijoje* (2003). Skirtingai nei Lebedys, Jovaišas *Metų* kompozicijos pagrindu nurodė keturių metų laikų ciklą, leidžiantį būrų gyvenimo visumą aprėpti tiek buitiniu, tiek egzistenciniu požiūriu. Suprantama, kad taip žvelgiant į kūrinių jo žanrą tebuvo galima apibūdinti „tautinio valstietiško epo“ terminu.

Iš itin reikšmingų pastarojo meto tyrimų minėtinas Alekso Girdenio (*1937–†2011) atliktas Donelaičio eilėdaros tyrimas, pavadintas „Naujesnis žvilgsnis į K. Donelaičio hegzametą“ (pirmoji publikacija: *Pergalė*, 1989, nr. 1). Jame buvo patikslintas dar Ročkos pasiūlytas „Metų“ eilėdaros apibūdinimas: pasitelkęs skaičiavimo programas ir techniką, Girdenis nustatė, kad Donelaitis hegzametą kūrė, grįsdamas jį tiek kirčiuotų ir nekirčiuotų, tiek ilgų ir trumpų pėdų kaita, tai yra jo eilėdaros prigimtis yra ne toninė, o metrotoninė.

Klasikinės filologijos specialistė Dalia Dilytė-Staškevičienė (*1944) į Donelaičio kūrybą pažvelgė, pasitelkusi plačius antikinės kultūros, senovės graikų ir romėnų literatūros klodus. Monografijoje *Kristijonas Donelaitis ir Antika* (2005) ji įtikinamai atskleidė, jog antikinės literatūros poveikis atsispindi ne vien metrikoje, motyvuose ar siužetuose, bet taip pat kituose poetikos lygmenyse ir idėjiniuose bei filosofiniuose prozinių ir poetinių kūrinių planuose. Pasirėmusi šiais vertinimais, „Metus“ ji pasiūlė laikyti herojinio ir didaktinio epo sinteze – vienintele tokia pasaulio literatūroje. Dar vieną reikšmingą tyrimą ši literatūros mokslininkė yra paskyrusi Donelaičio pasakėčioms (monografija *Kristijono Donelaičio pasakėčios*, 2014).

Iš užsienio autorių minėtini: vokiečiai Hermannas Buddensiegas (*1893–†1976) ir Friedrichas Scholz (†1928), taip pat čekai Karelas Janačekas (*1906–†1996), Pavelas Trostas (*1907–†1987) bei Radegastas Parolekas (*1920). Vertingos archyvinės medžiagos yra paskelbę Donelaičio giminaičiai Kurtas Donalies (*1909–†1994) ir Lutzas Wenau (*1930–†2007).

Vaido Šeferio habilitacijai teikiamas darbas *Kristijono Donelaičio Metų rišlumas* irgi buvo publikuotas jubiliejiniais 2014 m. Na, o ilgesnį Donelaičio kūrybos tyrimų ir kitų reikšmingų publikacijų sąrašą, sudarytą paisant jų pasirodymo chronologijos, čia pateikėme, siekdami parodyti šio habilitacinio darbo temos aktualumą, jos tikslų formulavimą ir argumentuotą išdėstymą, šio darbo saitus su ankstesniais tyrimais ir originalias, donelaitistikai labai reikšmingas išvadas. Vaidas Šeferis savo darbe išskėlė dvi svarbias problemas, nagrinėtas nuo pat Rėzos ir kitų mokslininkų tyrimų: „kaip *Metai* yra sukomponuoti, ir kas lemia šio kūrinio rišlumo ir nerišlumo įspūdį“ (p. 13). Visokeriopai pagrįsto ir visiems priimtino abiejų problemų sprendimo iki šio tyrimo nebuvo pateikęs nė vienas mokslininkas. *Metų* kompozicija buvo aptariama, laikantis ar Rėzos, ar Nesselmanno požiūrio, o apie kūrinio rišlumą lemiančias priežastis kalbėta, jas siejant ne su poetinio diskurso visuma, o su kuriuo nors poetinės kalbos ar poetinio pasaulio komponentu (pavyzdžiui, ypatingu hegzametru, metų laikais, gamtos vaizdais, būrų darbais ir pan.). Šio habilitacinio darbo autoriui visais kalbamais klausimais pavyko pateikti originalias, puikiai argumentuotas išvadas, leidžiančias *Metus* laikyti keturių dalių ciklu be pradžios ir pabaigos, o jų kompoziciją – cikline (p. 295 ir toliau). Prie reikšmingų habilitacinio darbo išvadų priskiriame įrodymą, kad „*Metai* yra rišli visuma, o ne keturi savarankiški kūriniai. Svarbiausi šios visumos rišlumo ženklai – tai žanras, vieninga poetinio pasaulio struktūra ir sąsajos paradigminiame ir sintagminiame planuose“ (p. 292).

Teorinė prieiga prie tyrimo objekto pagrįsta produktyviais interpretacinės semantikos postulatais. Sekdamas Algirdu Juliumi Greimu (*1917–†1992), svarbiausiu kūrinio rišlumą lemiančiu kriterijumi autorius laiko diskurso izotopiją. Teorinė habilitacinio darbo prieiga grindžiama Greimo idėjas išplėtojusio François Rastier (*1945) interpretacinės semantikos teorija: trijų tipų klasifikacinių semų aptarimu ir inherentinių bei aferentinių semų distinkcija. Būtina pabrėžti, kad paminėti teoriniai postulatai taikyti ne mechaniškai, o kūrybiškai: tirdamas ir aprašydamas Donelaičio *Metų* diskursą, autorius nesistengė mechaniškai identifikuoti izotopijų, o dėmesį sutelkė į semų kartojimąsi keliais lygiais, tokių pasikartojimų generuojamas reikšmes ir iš to kylantį rišlumo įspūdį (p. 17–19). Darbo pabaigoje pateikiama dar viena originali svarbi išvada: „Donelaičio poetikoje atpažįstame šnekamajam diskursui būdingą pasakojimo modelį: kontrasto ir asociatyvinio junglumo principais siejamas tekstas nėra įrakintas į griežtą kompozicinę struktūrą, sintagminėje plotmėje jis įgauna natūralios asimetrijos ir netolydumo. *Metai* – organiška visuma, kuri veikia augo savaime, negu buvo griežtai komponuojama“ (p. 303).

Literatūrologinė analizė yra aukšto lygio. Kaip ką tik minėta, ji pasižymi originaliu interpretacinės semantikos instrumentų pasitelkimu kūrinio analizei. Autorius labai kruopščiai, epizodas po epizodo, sema po semos aptaria visas keturias *Metų* dalis, atskleisdamas semantinius ir kompozicinius ryšius tiek paskirose giesmėse, tiek ir tarp jų. Jis ne vienu atveju patikslina iki šiol donelaitistikoje gyvavusius paskirų epizodų ir kai kurių poetinio pasaulio dalių vertinimus ir nepalyginamai pilniau atskleidžia jų reikšmes tiek sintagminiame, tiek ir paradigminiame lygyje. Bene reikšmingiausia tokia korekcija paliečia nuo Rėzos gyvavusį ir XX a. donelaitistų įtvirtintą vertinimą, kad „atskirose *Metų* dalyse vaizdo slinktis kopijuoja gamtos ir būrų darbo procesus“ ir kad Donelaičiui

terūpėję aprašyti Lietuvos gamtą ir būrų darbus visais metų laikais (p. 299–300). Vaido Šeferio dideliu nuopelnu laikome pagrįstą išvadą, kad ne gamta ar darbo vaizdai, o dorovinio plano įtampa stumia į priekį poemos pasakojimą: „galima tvirtai teigti, kad visas keturias *Metų* dalis vienija poetinio pasaulio struktūra. Jos pagrindas – vertikalaus plano įtampa tarp idealybės ir nedorybės“ (p. 293). Autoriaus analizei pasitelktą metodą puikiai iliustruoja habilitacinio darbo priedas – „Selmo kalbos Žr 542–682 izotopinė sankloda“ (p. 307–309).

Habilitacinis darbas pasižymi aiškia moksline kalba ir grakščiu stiliumi. Pasirinkta tyrimo metodika ir analizei pasitelkti teoriniai įrankiai nėra savaime lengvai suprantami. Autorius nepiktnaudžiauja ilgais teoriniais diskursais, o stengiasi skaitytoją supažindinti su svarbiausiais terminais, sąvokomis ir kitais dalykais, paaiškinančiais jo teorines nuostatas ir išėties pozicijas. Teoriniai dalykai čia pristatomi iš esmės, trumpai ir labai aiškiai. Tai veda prie dviejų išvadų. Autorius yra puikiai susipažinęs su minėtais teoriniais dalykais, be to, jis iš akių nėmaž neišleidžia savo darbo tikslų: suprantamai paaiškinti *Metų* rišlumą, o kartu iš naujo aptarti šio kūrinio originalumą, jo savitumą ir vertę. Mokslinio diskurso stilius irgi nusipelno aukšto įvertinimo. Mokslinė habilitacinio darbo kalba yra gyva, išraiškinga ir įtaigi. Ši aplinkybė kalba apie tai, kad autoriui jo tyrimas nebuvo Sizifo darbas – jis jį dirbo su dideliu užsidegimu, aistra ir įkvėpimu. *Kristijono Donelaičio Metų rišlumas* – labai pagavus tekstas, jį įdomu ir labai malonu skaityti.

Dėl visų aukščiau išdėstytų priežasčių šis habilitacinis darbas vertintinas itin pozityviai – kaip reikšmingas, etapinis donelaitistikos tyrimas. Beje, jis jau sulaukė aukšto įvertinimo: 2016 m. Vaidas Šeferis už šį darbą buvo apdovanotas Lietuvos mokslo premija, teikiama už tarptautinio lygio mokslo laimėjimus (šiai premijai teikiamus darbus vertina ekspertų grupė, sudaroma Lietuvos mokslų akademijos).

Taigi atlikęs kruopštų lietuvių literatūros šedevro tyrimą, pasiekęs itin reikšmingų išvadų, Vaidas Šeferis atsistojo į garbingą svarbiausių Donelaičio kūrybos tyrėjų gretą. Jo habilitacijai teikiamas darbas nusipelno kuo aukščiausio įvertinimo. Linkint jo autoriui kūrybinės ir profesinės sėkmės, norisi pareikšti viltį, kad šis darbas paskatins kitus Donelaičio kūrybos tyrėjus tolesniems sėkmingiems, našiems ir mokslinį bei kūrybinį aktyvumą skatinantiems donelaitistikos tyrimams.

Doc. dr. Sigitas Narbutas
Vilnius, 2017-07-20